

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2



ТОШКЕНТ-2023

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

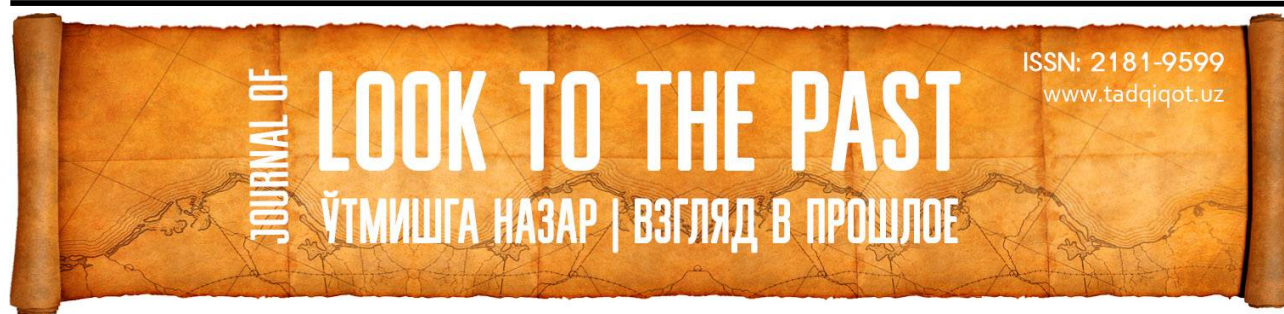
Иноятowa Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шоҳистаҳон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumovminovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG'ORISH TIZIMIGA OID MA'LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG'LOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Аҳмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir o'g'li Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРҲОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳҳаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKligi MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206



Mexriniso Olimnazarovna Begalieva,
Termiz davlat pedagogika instituti
“Tarix va uni o‘qitish” metodikasi
kafedrasi o‘qituvchisi
mehkhrinisobegalieva07@gmail.com

D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG‘ORISH TIZIMIGA OID MA’LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida)

For citation: Mekhriniso O. Begalieva. D.N. LOGOFET’S WORKS INFORMATION ON THE IRRIGATION SYSTEM (Surkhan oasis as an example). Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425757>

ANNOTATSIYA

Rossiya imperiyasi Surxon vohasiga nafaqat harbiy, balki iqtisodiy manfaatni ko‘zlab faoliyat olib borgan. Yangi yerlarni o‘zlashtirish, paxta maydonlarini suv bilan ta‘minlash masalasini hal qilish uchun rus tarixchi mutaxasislarni o‘lkaga olib kelgan. D.N.Logofet shunday mutaxasislardan biri bo‘lib, o‘z asarlarida va davriy matbuot sahifalarida bergan turkum maqolalarida Sharqiy Buxoro xududlari ayniqsa, Surxon vohasi shaharlarining tarixi, tarixiy geografiyasi, toponomikasi, gidrografiya, sug‘orish tizimi, etnografiyasi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti haqida ma‘lumot bergan.

Kalit so‘zlar: Surxon, voha, Amudaryo, Surxondaryo, Vaxsh, Kofirnihon, Panj, Qizilsuv Ponton.

Мехриниса Олимназаровна Бегалиева,
Термезский государственный педагогический институт
Методика "история и ее преподавание"
преподаватель кафедры

СВЕДЕНИЯ О ИРРИГАЦИОННОЙ СИСТЕМЕ В РАБОТАХ Д.Н. ЛОГОФЕТА (на примере оазиса Сурхан)

АННОТАЦИЯ

Российская империя действовала против Сурхандарьинского оазиса не только в военных, но и в экономических интересах. Для решения вопроса освоения новых земель, водоснабжения хлопковых полей русский историк привез в страну специалистов. D.N.Логофет был одним из таких специалистов, в своих работах и в серии статей на страницах периодической печати он описал историю, историческую географию, топонимику, гидрографию, ирригационную систему, этнографию, социально-экономическую жизнь районов Восточной Бухары, особенно городов Сурхандарьинского оазиса.

Ключевые слова: Сурхандарьинская, Оазисная, Амударьинская, Сурхандарьинская, Вахшская, Кафирниханская, Панджская, Кызылсуу понтонная.

Mekhriniso O. Begalieva,
Termez State Pedagogical Institute
Methodology "history and its teaching" chair teacher

D.N. LOGOFET'S WORKS INFORMATION ON THE IRRIGATION SYSTEM (Surkhan oasis as an example)

ABSTRACT

The Russian Empire operated in the Surkhan oasis not only from a military point of view, but also from an economic point of view. The Russian historian brought specialists to the country to solve the issue of development of new lands and water supply of cotton fields. D.N. Logofet is one of such specialists, in his works and series of articles published in periodical press, he provided information about the history, historical geography, toponymy, hydrography, irrigation system, ethnography, socio-economic life of the regions of Eastern Bukhara, especially the cities of the Surkhan oasis.

Index Terms: Surkhan, oasis, Amudarya, Surkhondarya, Vakhsh, Kafirnihan, Panj, Kizilsuv Ponton.

1. Dolzarbligi:

Rossiya imperiyasi tomonidan Buxoro amirligi xususan Surxon vohasinig yerlarini o'zlashtirilishi va paxta maydonlariga aylantirilishida uning bu ishlarni amalga oshirishi uchun vohaga kelgan rus mutaxasislari sug'orish tadbirlarini amalga oshirganligi manbalarda ilmiy tahlil qilinishi bilan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

2. Metodlar:

Maqola tarixiy-taqqoslash, tizimlashtirish, kabi usullar asosida bayon etilgan bo'lib, unda, rus harbiy mutaxasislari tomonidan Surxon vohasida sug'orish inshootlarini yuritishda qanday tadbirlar amalga oshirganligi tarixi o'rganildi.

3. Tadqiqot natijalari:

O'rta Osiyo Rossiya imperiyasi xukmronligi ostiga o'tgach, Turkistonda o'z xukmronligini mustahkamlash uchun o'lka xududlarini har jihatdan o'rganishni tashkil etadi. Ana shunday tadbirlardan asosiylari sharq tillarini yaxshi biladigan harbiy muhandis va mutaxasislarni taklif etish edi. D.N. Logofet shunday qimmatli ma'lumotlarni berib, Surxon vohasining tarixiy topografiyasi, etnografiyasini o'rgangan harbiy rus sayyohlaridan biridir. D.N. Logofet 1865 yil 12 martda Rossiyaning Orel viloyati Yelts tumani Gurevka qishlog'ida tug'ilgan. U butun hayotini harbiy xizmatga bag'ishlagan. Muallif dastlab uz faoliyatida Orol Kadet korpusini keyin Kiev piyoda asakarlari II-toifasini tugatib, Moskva universitetining yuridik fakultetida ko'ngillilardan biri bo'lib qabul qilingan. D.N. Logofet Keyingi yillarda Peterburg Arxeologiya institutining sharq tillari kursini tugatgan va uning Markaziy Osiyoda faoliyat ko'rsatishida yordam bergan.

General-mayor D.N. Logofet rus harbiy jurnalisti, yozuvchi va sharqshunosi bo'lib, XIX asrning oxiri – XX asrning boshlari O'rta Osiyoning tarixi bilan shug'ullangan olim hisoblanadi. Uning "Na granitsax Sredney Azii: puteve ocherki v 3-x kn." (SPb, 1909), «Strana bespravuya. Buxarskoe xanstvo i yego sovremennoe sostoyanie» (SPb, 1909), Buxarskoe xanstvo pod russkim protektoratom: v 2-x kn.» (SPb, 1911) va boshqa ko'plab asarlari va "Novoya zemli", "Oroshenie Termez", "Spryamlenie rusla reki Surxana pryatoka Amudari" kabi davriy matbuotda e'lon qilgan maqolalarida o'lka tarixini ayniqsa, Sharqiy Buxoro amirligi xududi tarixini o'rganishda uning sug'orish tizimi, qishloq xo'jaligi va eng asosiysi paxta maydonlarini kengaytirish singari ma'lumotlari muhim ahamiyat kasb etgan. 1897 yil Turkiston geografiya jamiyati tashkil etilib, D.N. Logofet bu yerda Sharqiy Buxoro amirligi tarixi va etnografiyasi bilan shug'ullandi. Uning bu xizmatlari 1900, 1903, 1907 yillarda buyuk ordenlar bilan taqdirlanganini qayt etish lozim. D.N. Logofet o'z asarlarida Amudaryo va Surxondaryo sug'orish tizimi Sherobod, Termiz, Shimoliy Afg'oniston hududlari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Uning ta'kidlashicha, 1875 yil Turkiston general gubernatori Fon Kaufman sug'oriladigan yerlarni 30 ming desyatinaga* yetkazishga va'da bergan va o'sha paytda Rossiya imperiyasi markazidagi eng katta sanoat firmalari hisoblangan Yanov va K⁰ ga ham katta yer maydonlari berganligini, O'rta Osiyoning paxta maydonlarini kengaytirish

masalasiga Moskva birja komiteti juda qiziqish bildirib boshlaganini, G.Mindera boshchiligidagi maxsus sug'oriladigan yerlar proektini tuzish ekspeditsiyasi tashkil etilganligini, davriy matbuotida bergan maqolalarida ko'rish mumkin. Shuningdek, muallif Amudaryo, Surxon, Vaxsh, Kofirnihon, Panj va Qizilsuv kabi juda katta suv qismi beradigan daryolardan paxta maydonlarini kengaytirish uchun foydalanish mumkinligini ham ta'kidlaydi[1, B.109-110].

D.N.Logofet Surxon vohasi tarixi ayniqsa, Termiz atrofi iqlimi, sug'orish tizimini o'rganishga ham alohida e'tibor qaratgan[2, B.109]. Matbuot sahifalarida paxta uchun kerak bo'ladigan, Amudaryo irmog'i bo'lgan Surxon daryosining o'zanini to'g'irlash haqida shunday ma'lumot beradi:

“Surxon daryosining tez oqimi va suvga mo'lligi qadimdan ushbu daryoning Amudaryoga quyiladigan qismi yaqinida yashaydigan Buxoro aholisiga ko'pgina tashvishlar olib kelgan. Daryo suvi vaqti-vaqti bilan o'zanni to'ldirib, dahshatli kuch bilan qirg'oqlarni yuva boshladi, butun-butun qishloqlarni oqizib ketdi, buning ustiga, o'ng tomonda bir necha chaqirim uzunlikda chuqur qayrilish hosil qilib, unumdor yerlarning juda katta qismini suv bosimi talofatga olib keldi. Shuni ta'kidlash kerakki, Termiz istehkomidagi qayta qurilgan ponton*(Понтон –харбийлар томонидан вақтинчалик қурилган кўприк) bataloni kazarmalariga asta-sekin yaqinlashib kela boshladi”[3, B.34]. deb ta'kidlaydi.

Shuni ta'kidlash joizki, Buxoro amirligining chegara oldi bo'z yerlarini o'rganish va yangi paxta plantasiyalarini ochish imkonini beradigan ishlarni olib borish ishlari nazarda tutila boshlangan.

Bunga asos qilib, quydagilarni ko'rsatishimiz mumkin:

Birinchidan, Surxon vohasi bekliklarida dehqonchilik rivoji uchun suvning mo'l-ko'lligi ya'ni har bir beklikning o'z daryosiga ega ekanligi (Surxondaryo, Vaxsh, Kofirnihon, To'palang, Sangardak, Qizilsuv Sherobod);

Ikkinchidan, Amudaryo Buxorosining (Surxon vohasi bekliklari) iqlimi O'rta Osiyodagi eng issiqligi, qishloq xo'jaligidagi barcha ekinlar, jumladan, paxta yetishtirish imkonini mavjudligi;

Uchinchidan, aholi o'zlashtirmagan unumdor bo'sh yerlarning ko'pligi[3, B.116].

Termiz istehkomidagi yerlar hisobi shuni ko'rsatadiki, o'sha davrda ruslar tomonidan bu yerda davlatga qarashli yangi ariqlarning o'tkazilishi bilan muhandislik muassasalari tomonidan yangidan sug'oriladigan yerlarning deyarli barchasiga paxta ekila boshlangan.

Rus muhandislari tomonidan quyidagi sug'orish tizimi ishlab chiqilgan:

Surxon vohasi:

A) Daryoning Amudaryogacha quyilish qismi (Termizdan 3 chaqirim) dan so'l qirg'og'igacha eni 16 chaqirim va uzunligi 50 chaqirim bo'lgan sariq tuproqli yer maydon;

B) Kakaydi qishlog'idan o'ng qirg'oq bo'ylab, uzunligi 40 chaqirim va eni 10 chaqirim bo'lgan Qizilsuv (Surxondaryoning irmog'i)

2) Amudaryo vohasi:

A) Xotinrabotdan Burgutqal'agacha uzunligi 18 chaqirim, eni 6 chaqirim, jami 108 kvadrat metr yer maydon;

B) Xoshman posti yaqinidagi uzunligi 20 chaqirim va eni 5 chaqirim jami 100 kvadrat metr yer maydon;

3) Kofirnihon daryosi vohasi:

A) Ayvoj Amudaryoga quyiladigan joydan o'ng qirg'oq bo'ylab uzunligi 40 chaqirim, eni 10 chaqirim hudud;

B) So'l qirg'oq bo'ylab 240 kvadrat metr hudud;

4) Vaxsh daryosi:

A) Irmoqlardan Jiliko'l ko'ligacha uzunligi 40 chaqirim, eni 20 chaqirimli ariq izlari;

5) Panj daryosi vohasi:

A) Oqtepadan quyi Panj postigacha uzunligi 15 chaqirim, eni 3 chaqirim jami 45 kvadrat metr yer maydon;

B) Panj postidan uzunligi 10 chaqirim, eni 20 chaqirim jami 200 kvadrat metr hudud;

V) Qorovultepa postidan Fayziobod qal'asigacha jami 750 kvadrat metr sariq tuproqli yer maydon;

D) Fayzioboddan Saroygacha jami 80 kvadrat metr sariq tuproqli yer maydon;

- G) Oqjara postidan Ko'kcha daryosigacha jami 30 kvadrat metr yer maydon;
- e) Saroy qarshisidan 220 kvadrat metrli orollar;
- J) O'rta to'qay oroli jami 1200 kvadrat metrli sariq tuproqli yer maydon;
- Z) Qizilsuvdan Parxar qishlog'igacha jami 60 kvadrat metr hudud;
- I) Said (Sayat) yer bo'lagidan Chubuq qishlog'igacha jami 100 kvadrat metr hudud;
- 6) Qizilsuv daryosi vohasi:

A) Qizilsuv daryosi irmoqlardan so'1 qirg'oq bo'ylab uzunligi 25 chaqirim, eni 10 chaqirim jami 200 kvadrat metr hududdagi sariq tuproqli yer.

Ushbu ko'rsatib o'tilgan hisobotlarda, xususan, dehqonchilik va u bilan bog'liq paxta maydonlariga yaroqli jami 6000 kvadrat metr sariq tuproqli yer maydoni mavjudligi aniqlandi[1, B.109]. Shu yerda muallif Surxon vohasining sug'orish imkoniyatlarini olib borilgan topografik ma'lumotlarga tayanib, ochib berishga harakat qilganligini va amirlikning chegara oldi bo'z yerlarini o'zlashtirib yangi paxta maydonlarini tuzish imkoni borligini ta'kidlaydi. Muallif, vohaning savdo-iqtisodiy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'lgan shaharlaridan biri Termizning sug'orilish tizimi xaqida ham ma'lumot berib o'tadi. Termiz va uning atrofidagi yerlarni sug'orish uchun olib borilgan ishlarda Rossiya imperiyasi hukumati, kanallarga yaqin joylarda yashagan mahalliy aholi ham manfaatdor bo'lgan. Amudaryo sohili turli hil daraxtlarga ega manzil hisoblanib, mahalliy aholi ularni kesib Kerki va Chorjo'y bozorlariga sotishgani haqida ma'lumot beradi. Ma'lumot o'rnida ta'kidlash o'rinliki, Termizga kelgan ruslar harbiy garnizon qurishda daryo bo'yi daraxtlaridan foydalanishgan[4, B.107].

D.N.Logofet o'z asarida shunday deydi: "O'sha paytda hukumat Termiz yaqinidagi yerlarni sug'orish uchun ishlarni to'liq bajarishga budjet mablag'i yetmasa, unda aksioner korxonalarni tashkil etish yo'li bilan xususiy tadbirkorlikni jalb etishi lozim", deb ta'kidlagan. Qadimiy tajribalarga tayansa, har bir desyatina yerni sug'orish narxi o'rtacha 40-50 rublga to'g'ri keladi. Shu yerlarni yillik ijaraga olish narxi Termiz yerlari uchun bir desyatina 12-15 rublga to'g'ri kelgan. Hududdagi yerlarni sug'orishda xarajatlar darajasi 3-4-yil davomida o'zini oqlab katta daromad beradi deb hisoblashgan. Tadbirkor odamlar tufayli ish to'xtab qolmaydi, shuning uchun Termiz yerlarini sug'orish masalalari pishib yetildi va birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan masalalar sifatida hal qilinishi kerak bo'ldi [5, B.4].

Muallif o'zining davriy matbuotdagi chiqishlarida Pattakesarda rus qarorgohining qurilishi xaqida ma'lumot berib o'tadi. Unda injener A.G.Ananovning xizmatlari katta bo'lganini, dastlabki rus qarorgohi uch yil davomida Afg'oniston va Buxoro amirligining asosiy harbiy chegara shahar qarorgohi sifatida barpo etilganini, Surxon suvi yordamida juda katta sug'orish tizimini yaratish mumkinligini ta'kidlab o'tadi. Sherobod bekligining janubiy qismi bo'lgan Termizni rus savdo yo'lidagi ulkan shaharga aylantirish kerakligi haqidagi ham ma'lumotlarni berib o'tgan.

1898 yilda Termizga injener Gelman ekspeditsiyasi kelgan. Unga yuklatilgan asosiy vazifa Termiz yaqinida umumiy maydoni qariyb 14750 desyatina gacha bo'lgan hududni sug'orishning dastlabki loyihasini tuzib chiqish yuklatilgan edi. Buning uchun 130 ming rubllik yangi ariq qurilishi ham mo'ljallangan[3, B.157]. Bu masalani keyinchalik bir qator komissiyalar ham ko'rib, 1899 yilda armiya qo'mondoni general Duxovskiyning raisligida maxsus kengash o'tkazildi. Kengashda quyidagi yakuniy qaror qabul qildi. Rus hukumati Solihobod arig'idan boshlanadigan yangi va ishonchli ariq qurilishi bilan birga mavjud barcha Pattakesar va Solihobod kanallari sug'orish tizimlarini yaxshilash va kengaytirishni o'z qo'liga olishi zarur bo'lganligini ta'kidlaydi. Ushbu qaror natijasida tegishli talabnoma qabul qilingan va Buxoro amiri rus xukumatiga 9000 desyatina yer maydonini tekinga bergan. Bu yerlar bir tomondan Amudaryo bilan chegaradosh, ikkinchi tomondan Qo'xna Termiz xarobalaridan Surxon daryosigacha o'tkazilganligini ko'rish mumkin. Bu ulkan yer maydonining rus hukumati ixtiyoriga o'tkazilishi munosabati bilan harbiy injener Gelmanning loyihasini ko'rib chiqish topshirildi. U yangi tadqiqotlar o'tkazish orqali Termiz yerlarini sug'orish tizimini qayta ko'rib chiqish lozim edi. 1900 yilda injener Kastalskiyning ekspeditsiyasiga ruxsat beriladi. 1906 yil 18 kmli katta ariq qazilib, Termizga suv keldi[6, B.152-156; 3, B. 157]. U barcha sug'orish tizimi Surxon daryosi va Solihobod arig'ining holati suv oqimi tezligi burg'ilash asosida daryo tubi va tuprog'ini aniqlash Surxon daryosini Termizdan 120 chaqirim uzoqlikda ikkala

qirg'og'i bo'ylab joylashtirish lozim bo'lgan. Shu bilan birgalikda injener Kastalskiy tomonidan Termizni Surxon daryosidan chiqarilgan bosh to'g'on tindiruvchi basseyinga ega bo'lgan maxsus ariq orqali sug'orish loyihasi tuziladi. Surxon suvi juda loyqa bo'lganligi uchun shunday qilingan. 1901 ilda yangi ariq qurilishi loyihasi tasdiqlandi. Termizni sug'orish masalasi davlat ahamiyatiga molik bo'lib, qulay shart-sharoitlar tufayli bu yerda Rus xukumatining Afg'oniston bilan savdo aloqalarini olib borish imkonini beradigan katta savdo shahrini yaratish mumkin bo'lgan[7,B.197-198].

4.Xulosalar:

Demak shuni ta'kidlash joizki, Surxon vohasining Buxoro amirligi tarixida tutgan o'rnini uning sug'orish tizimini, o'rganishda rus tadqiqotchilari, sharqshunoslari ayniqsa D.N.Logofetning faoliyati va asarlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Д.Н.Логофет Новыя Земле //Туркестанский сборник. 1909,Т. 497.- с.109-112 (D.N.Logofet Novaya Zemlya //The Turkestan collection. 1909, vol. 497.- pp.109-1112.).
2. Соловев В.С. Д.Н.Логофет-исследователь Восточной Бухары //История:факты и символы.-2015.Вып.3 (№4).-С.67-74. (Solovyov V.S. D.N.Logofet-researcher of Eastern Bukhara //History:facts and symbols.-2015.Issue 3 (No.4).-pp.67-74.)
3. Qobulov E. Surxon vohasi xo'jaligi. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – 390 b.(Kabulov E. Surkhan Oasis Farm. - Tashkent: Akademnashr, 2012. – 390 b.)
4. Д.Н. Логофет. Спрамливание русла реки Сурхана притока Амударии // Туркестанские ведомости. 1909 йил 13 январ. №19.(D.N. Logofet. Straightening of the riverbed of the Surkhana river, a tributary of the Amu Darya // Turkestan Vedomosti. 1909, January 13, No. 19.)
5. Д.Н. Логофет. Хлебная торговля и запасы Восточная Бухара // Туркестанский сборник. Т. 417. (D.N. Logofet Grain trade and stocks of Eastern Bukhara // Turkestan collection. Vol. 417.)
6. Д.Н.Логофет Термезский Арык // Туркестанские ведомости. 1905. 3 август (D.N. Logofet Termezsky Aryk // Turkestan Vedomosti. 1905. August 3)
7. Kabulov E., Begaliev M. D.N.Logofet-Surkhan Oasis Researcher // The Amerikan journal of Social Science and Education Innovations. Volume 2. Issue №10, 2020. –P.152-156.
8. Д.Н.Логофет Орошение Термеза // Туркестанский сборник. Т.,404. С-197-198 (D.N. Logofet Irrigation of Termez // Turkestan collection. T., 404. S-197-198)

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000